

РОЗДІЛ 4

**ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТКУ ОСВІТНЬОЇ
ПАРАДИГМИ: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

УДК 378.147

Іван Касілов

**ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ
ІНСТРУМЕНТАЛЬНОГО ВИКОНАВСТВА У ПРОФЕСІЙНІЙ
ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ
МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА**

Стаття присвячена основним питанням історії народно-інструментального виконавства як педагогічної проблеми. Мета статті полягає в дослідженні та визначенні загальноісторичних аспектів розвитку народного інструментального виконавства при професійній підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва. Предметом статті є визначення та оволодіння необхідними теоретичними знаннями щодо історії народно-інструментального виконавства. У статті автор використовує різноманітні методи науково-педагогічного дослідження, а також надає класифікацію етапів становлення української музично-педагогічної освіти.

Ключові слова: народні музичні інструменти, музично-педагогічна освіта, інструментально-виконавська діяльність, професійна підготовка, ударні музичні інструменти, струнні музичні інструменти, духові музичні інструменти, вчитель музичного мистецтва.

Касілов І. Исторические условия развития инструментального исполнительства при профессиональной подготовке будущего учителя музыкального искусства.

Стаття посвящена основным вопросам истории народно-инструментального исполнительства как отдельной педагогической проблемы. Целью статьи является исследование и определение общеисторических аспектов развития народного инструментального исполнительства во время профессиональной подготовки учителей музыкального искусства. Предмет статьи состоит в определении и усвоении необходимых теоретических знаний, касающихся истории народно-инструментального исполнительства. В статье автор использует различные методы научно-педагогического исследования, а также классифицирует основные этапы формирования музыкально-педагогического образования в Украине.

Ключевые слова: народные музыкальные инструменты, музыкально-педагогическое образование, инструментально-исполнительская

деятельность, профессиональная подготовка, ударные музыкальные инструменты, струнные музыкальные инструменты, духовые музыкальные инструменты, учитель музыкального искусства.

На сьогоднішній день проблема розвитку музичного мистецтва в умовах нашої країни стає дедалі актуальнішою, у зв'язку з тим, що система політичних та суспільно-економічних відносин в Україні набуває нової орієнтації, спрямованої на інтеграцію до європейського культурно-освітнього простору.

Важливу роль у формуванні української національної культури відіграє також професійна підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва до інструментально-виконавської діяльності, яка є однією з пріоритетних ліній у професійній діяльності педагога-музиканта та спрямована на активну пропаганду інструментального виконавства у сферах національного та світового музичного мистецтва. Педагог, як один із головних суб'єктів освітнього процесу, в усі часи відігравав головну роль у підвищенні ефективності процесу навчання. Досліджуючи проблему інструментального виконавства в музичному мистецтві, зокрема, слід зазначити, що вчитель музичного мистецтва завжди виконує в суспільстві роль прогресивного носія та комунікатора, головною функцією якого є спрямування на відтворення, збереження, примноження та передачу наступним поколінням вітчизняної та світової музичної спадщини засобами народно-інструментального виконавства. Таким чином, ми бачимо, що професійна підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва до інструментально-виконавської діяльності цілком залежить від історичних передумов формування та розвитку національного інструментально-виконавського мистецтва.

Проблемам формування українського народно-інструментального мистецтва приділяли свою увагу ряд авторів, таких як Е. Бортник, Д. Грудина, В. Дядиченко, В. Кьон, Г. Лозко, І. Мацієвський, Т. Сідлецька, А. Сташевський, Б. Фільц, В. Черкасов.

Мета статті – дослідження проблеми професійної підготовки вчителя музичного мистецтва до інструментально-виконавської діяльності в загальноісторичному аспекті розвитку національного інструментального виконавства.

Історико-педагогічний аналіз основних етапів розвитку українського народно-інструментального музичного мистецтва

показав, що чітких хронологічних даних щодо виникнення різних груп музичних інструментів не існує, але є характерні риси в дослідженнях багатьох учених, які дотримуються загальної думки про те, що найпершою групою музичних інструментів були ударні інструменти, потім духові та струнні. Про це свідчить унікальна пам'ятка музичної культури, якій близько двадцяти тисяч років (ансамбль із шести ударних інструментів, виготовлених із щелеп, лопаткових кісток тварин та бивнів мамонта). Названу групу ударних інструментів було знайдено в с. Мізин на Чернігівщині [5, с. 319].

Досліджуючи етапи формування народно-інструментального мистецтва, музикознавець Т. Сідлецька зазначає, що досить високого рівня на побутовому рівні набуває народно-інструментальне мистецтво в період Київської Русі, яке було виражене в мистецтві скоморохів. Скоморохами називали співаків, танцюристів, мандрівних музикантів та акторів, які у складі своїх ансамблів мали струнні (*гуслі, домри, гудки*), духові (*волинки, ріжки*) та ударні (*бубони*) музичні інструменти. Діяльність скоморохів була спрямована на участь в обрядових дійствах, весіллях та родинних святах [9]. Про розвиток інструментально-виконавського мистецтва в Україні за часів Київської Русі свідчать також зображення на фресках Софійського собору, на яких зображені вісім музичних інструментів: *орган, флейта, щипкова ліра, литаври, дзвони та парні барабанчики, труби, лютні* [5, с. 319]. За часів настання феодальної роздробленості Київської Русі та утворення окремих князівств, народно-інструментальне мистецтво зазнає значних змін, які відзначаються занепадом української культури. Значного негативного впливу на формування та розвиток української культури здійснило також монголо-татарське нашествя у XIII столітті, яке носило руйнівний характер [9].

Відродження інструментально-виконавського мистецтва відбувалося приблизно за часів Ренесансу та було пов'язане, насамперед, із появою цехових організацій з підготовки виконавців-інструменталістів на теренах України в XVI столітті. Досліджуючи основні етапи розвитку системи української музичної освіти, В. Черкасов наголошує на основних завданнях цехових організацій, а саме: надання основних навичок гри на музичних інструментах (*цимбали, скрипка, флейта, гуслі, бандура, дудка*); створення гетьманських оркестрів козацьких старшин на основі цехових

організацій; відкриття музичних шкіл, діяльність яких була спрямована на організацію концертних заходів, присвячених окремим історичним подіям [13, с. 63]. Народно-інструментальні ансамблі цехових музикантів виконували також танцювальну музику та інструментальні мелодії, які супроводжували весільні обряди [11, с. 43]. Визначаючи роль цехових музикантів у формуванні музичної освіти, О. Олексюк зазначає, що в 1652 році, за ініціативою Б. Хмельницького та згідно з його універсалом, було організовано школи кобзарів та лірників при кобзарських цехах. Цехова освіта набула найбільшого розвитку в часи об'єднання з магістратською капелою, для якої вона готувала цимбалістів, скрипалів та дудників, але з утратою незалежності Лівобережної України наприкінці XVIII століття діяльність цехової освіти занепадає [7, с. 51-52].

Розвиток народного інструментального мистецтва в XVI столітті обумовлений появою в Україні скрипки та формуванням ансамблю *троїстих музик*. Походження терміна «троїсті музики» музикознавець І. Мацієвський пов'язує з поняттями «потроена музика» або «потроєний скрипаль», які досить широко використовуються щодо традиційних інструментальних ансамблів [6, с. 95-96]. Троїсті музики склалися з трьох музичних інструментів: *скрипки, бубону й басолі*. Склад ансамблю мав варіативний характер, тому до нього часто приєднувалися такі музичні інструменти як *великий барабан, бас, цимбали, гармошки* [5, с. 320].

Розвиток української культури в межах XVI-XVIII століть визначається появою струнно-щипкових музичних інструментів, зокрема *ліри, кобзи та бандури*. Вищеназваний музичний інструментарій, як зазначає історик В. Дядиченко, мав широку популярність серед різних верств українського суспільства та був поширений в українському козацтві. *Кобза, ліра та бандура* широко використовувались у козацькому побуті Запорізької Січі роряд із такими ударними та духовими музичними інструментами, як *литавери, бубни, барабани, сурми, труби* [3, с. 453-454]. Акцентуючи увагу на популярності струнно-щипкового інструментарію, Г. Лозко зазначає, що бандура, яка виникла в XVI столітті, досить тісно використовувалася в побутовому музикуванні поряд із кобзою, відомою ще за часів Київської Русі. Але поступово популярність

бандури витісняє кобзу, яка до XVIII століття майже зовсім зникла зі складу побутового музикування. Ліра поширюється в Україні з XVII століття, хоча в західноєвропейських країнах уже мала тисячолітню історію [5, с. 319-320].

Розвиток інструментального мистецтва в системі української музичної освіти XVII-XVIII століть зумовлений діяльністю Києво-Могилянської академії, відкриттям у Глухові козацької «Школи співу та інструментальної музики». Характеризуючи стан інструментально-виконавської діяльності, у своїх дослідженнях О. Олексюк наголошує на різних формах музичного виховання в умовах Києво-Могилянської академії, зокрема гри на музичних інструментах (*скрипці, флейті, гусях*) та оркестрового класу, діяльність яких, як зазначає автор, була спрямована на обслуговування міських заходів та важливих урочистих прийомів [7, с. 49]. Визначаючи стан сформованості інструментального мистецтва у складі української музичної освіти XVIII століття, В. Черкасов акцентує увагу у своїх наукових дослідженнях на відкритті в Глухові козацької «Школи співу та інструментальної музики» у 1731 році, яка забезпечувала підготовку гри на таких музичних інструментах, як *бандура, скрипка, гуслі, віолончель* та духові інструменти (*флейта, фагот, труба, кларнет, валторна, тромбон*) [13, с. 62]. Кінець XVIII століття обумовлений занепадом вітчизняних традицій та орієнтацією на західноєвропейську систему музичної освіти, наслідком якої було виникнення приватних пансіонів для дворянських придворних кіл. У приватних пансіонах навчали гри на *фортепіано* та *клавесині* для домашнього музикування [7, с. 55].

XIX століття визначається національно-культурним відродженням, яке зумовлюється розвитком національних музичних традицій, зокрема розвитком народно-інструментальної музики та зростанням інтересу до народних музичних інструментів. Музикознавець Т. Сідлецька у своїх наукових дослідженнях зазначає, що протягом XIX століття організовуються концерти, лекції та вистави інструментальних ансамблів, до складу яких входили скрипалі, кобзарі та лірники. Поряд із вищезазначеними подіями вдосконалюється рівень професійної майстерності народних музикантів-виконавців (ознайомлення з новими манерами гри, вдосконалення виконавських специфічних прийомів) [9]. Аналізуючи

стан розвитку українського баянно-акордеонного виконавства у своїх наукових дослідженнях, А. Сташевський зазначає, що в 40-х – 50-х роках XIX століття зароджується музикування на *гармоніці*, яке розповсюджується в цей час на теренах України у вигляді найпростіших своїх зразків. У цей період, протягом 40-х – 80-х років XIX століття, виникає також найпростіший репертуар, який складався з примітивних п'єс побутового характеру, створених гармоністами-аматорами [10, с. 128]. Становлення професійного скрипкового виконавства В. Кьон пов'язує з відкриттям у 1886 році перших безкоштовних музичних класів аматорів музики в Одесі, які згодом сприяли виникненню музичного училища та Одеської консерваторії [4, с. 211].

Відбуваються також зміни в музично-освітній галузі. Аналізуючи стан сформованості інструментального мистецтва у вітчизняній музично-педагогічній освіті XIX століття, В. Черкасов наголошує на таких важливих подіях як *створення симфонічного оркестру* у відкритому в 1805 році Харківському університеті, що забезпечував виховні заходи університету та був осередком культурного життя на Слобожанщині [13, с. 67]; *відкриття приватних музичних шкіл* для дітей малозабезпечених верств населення, у яких навчали грі на музичних інструментах [13, с. 72]; *організація М. Леонтовичем учнівського оркестру* в Чуківській двокласній сільській школі наприкінці XIX століття. Аранжування для оркестру українських народних пісень, зроблене М. Леонтовичем, складало основу естетичного виховання в школі [13, с. 76].

XX століття характеризується бурхливим розвитком українського народно-інструментального виконавського мистецтва та зародженням професійної музичної освіти в Києві, Харкові, Львові, Одесі, Донецьку. До найважливіших історичних подій у сфері професійної музичної освіти слід віднести: відкриття в 1921 році професійної музичної школи в місті Харків, де відбувалася професійна підготовка оркестрантів, солістів та інструкторів народних інструментів (*домра, кобза, мандоліна, балалайка, бандура, цимбали*) [1, с. 18]; відкриття в 1926 році кафедри народних інструментів на базі Харківського музично-драматичного інституту, де викладали Г. Хоткевич (клас бандури), М. Даньшев (клас балалайки), В. Комаренко (клас домри та оркестровий клас) [2, с. 8];

відкриття кафедри народних інструментів у Київській (1938 р.), Одеській (1949 р.), Харківській та Львівській (1951 р.), Донецькій (1968 р.) консерваторіях [9].

Важливою проблемою мистецької освіти радянського періоду (30-ті – 40-ві роки ХХ століття) стає вирішення питання щодо професійної підготовки майбутніх учителів музики та співів для реалізації масового мистецького виховання. Результатом пошуках альтернативи з цієї проблеми була специфічна система професійної підготовки вчителів музики, навчання яких відбувалося на музично-педагогічних факультетах при Московській та Київській консерваторіях, де забезпечувався високий рівень якісної музично-теоретичної, вокально-хорової та інструментальної підготовки майбутніх учителів музики [8, с. 56].

Значних змін зазнає система музично-педагогічної освіти в 60-х роках ХХ століття, які були викликані вимогами Програми КПРС Міністерства вищої та середньої освіти УРСР. Згідно зі змістом програми, передбачалося відкриття музично-педагогічних факультетів на базі державних педагогічних інститутів у різних регіонах УРСР з метою забезпечення всебічного розвитку особистості в умовах обов'язкової загальної середньої освіти.

Проблема формування музично-педагогічної освіти в умовах державних педагогічних інститутів детально розкривається в наукових дослідженнях В. Черкасова, у яких автор виділяє найбільш активний період (60-ті – 70-ті роки ХХ століття), а також зазначає, що з 1962 року розпочався процес професійної підготовки вчителів музики та співів на новоутворених музично-педагогічних факультетах педагогічних інститутів в Україні [12, с. 27-32].

Досліджуючи загальні умови розвитку музично-педагогічної освіти в умовах України, В. Черкасов надає чітку хронологічну послідовність щодо створення музично-педагогічних відділень та музично-педагогічних факультетів на базі державних педагогічних інститутів: відкриття музично-педагогічного відділення на базі педагогічного факультету Київського державного педагогічного інституту імені О. М. Горького (1962 р.); відкриття музично-педагогічного факультету на базі Запорізького державного педагогічного інституту а також вечірніх відділень на педагогічному та філологічному факультетах у Дрогобицькому та Луганському державних педагогічних інститутах (1962 р.); відкриття музично-

педагогічного факультету в Ніжинському державному педагогічному інституті ім. М. Гоголя (1964 р.); відкриття стаціонарного відділення музично-педагогічного факультету в Луганському державному педагогічному інституті ім. Т. Шевченка а також заочного відділення у Київському державному педагогічному інституті імені О. М. Горького (1965 р.); відкриття музично-педагогічних факультетів в Одеському та Івано-Франківському державних педагогічних інститутах (1966 р.); відкриття музично-педагогічних факультетів у Кам'янець-Подільському, Криворізькому та Кіровоградському державних педагогічних інститутах (1967 р.); відкриття музично-педагогічного факультету у Вінницькому державному педагогічному інституті ім. М. Островського (1972 р.) [12, с. 27-29].

Таким чином, проаналізувавши історичні умови становлення професійної підготовки вчителя музичного мистецтва до інструментально-виконавської діяльності, ми бачимо, що простежується певна аналогія між загальноісторичними подіями в нашій державі та умовами розвитку народного інструментального мистецтва у сферах культурного та освітнього просторів узагалі. Відсутність в умовах музично-педагогічної освіти необхідного теоретичного матеріалу з питань історії розвитку народного інструментального виконавства позначається на якості професійної підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до інструментально-виконавської діяльності. Отже, для попередження вищезазначеного недоліку ми вважаємо за необхідне розглянути та реалізувати наступні завдання нашого наукового дослідження: впровадження в навчальний процес необхідних теоретичних матеріалів із питань розвитку народного інструментального виконавства; поєднання методології інструментального виконавства з історією розвитку народного інструментального виконавства; створення сприятливих умов для формування всебічно розвиненої особистості в процесі підготовки до інструментально-виконавської діяльності.

Література

1. Бортник Е. А. Формирование и развитие домрового искусства на Украине в аспекте русско-украинских музыкальных связей : автореф. дисс. ... на соискание уч. степени канд. искусствоведения : спец. 17.00.02 «Музыкальное искусство» / Е. А. Бортник. – Киев, 1982. – 26 с.

- 2. Грудина Д. Я.** Державний музично-драматичний інститут у Харкові / Д. Я. Грудина // Нове мистецтво. – 1927. – № 8. – С. 8–10.
- 3. Дядиченко В. А.** Нариси суспільно-політичного устрою Лівобережної України кінця XVII – поч. XVIII ст. / В. А. Дядиченко. – Київ : Вид. АН УРСР, 1959. – 532 с.
- 4. Кьон В. В.** Становлення методики навчання гри на скрипці в Україні / В. В. Кьон // Вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського : зб. наук. праць. – 2014. – Вип. 3–4. – С. 209–216.
- 5. Лозко Г. С.** Українське народознавство / Г. С. Лозко. – 5-те вид., допов. і переробл. – Тернопіль : Мандрівець, 2011. – 512 с.
- 6. Мацієвський І. В.** Троїста музика (До питання про традиційні інструментальні ансамблі) / І. В. Мацієвський // Ігри та співголосся. Контонація. Музикологічні розвідки. – Тернопіль : Астон, 2002. – С. 95–111.
- 7. Олексюк О. М.** Музична педагогіка: [навчальний посібник] / О. М. Олексюк. – Київ : КНУКІМ, 2006. – 188 с.
- 8. Пляченко Т. Н.** Вокально-хоровая подготовка будущих учителей музыки в условиях группового обучения на музыкально-педагогическом факультете : дисс. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.02 / Татьяна Николаевна Пляченко. – Москва, 1993. – 398 с.
- 9. Сідлецька Т. І.** Народно-інструментальне мистецтво України : тенденції та перспективи розвитку / Т. І. Сідлецька // Українська культура : минуле, сучасність, шляхи розвитку : Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету : зб. наук. праць. – Рівне, 2009. – Т. 1. – С. 89–96.
- 10. Сташевський А. Я.** Українська оригінальна баянно-акордеонна література (до аналізу процесу еволюції) / А. Я. Сташевський // Проблеми історії й теорії академічного народно-інструментального виконавства : Всеукр. наук.-практ. конф. до 80-річчя від дня народження М. А. Давидова (м. Луцьк, 2010 р.) : матер. конф. – Луцьк, 2010. – С. 119–129.
- 11. Фільц Б. М.** Музичні цехи на Україні (XVI-XIX) / Б. М. Фільц // Українське музикознавство. – Київ, 1982. – Вип. 17. – С. 33–45.
- 12. Черкасов В. Ф.** Витоки музично-педагогічної освіти в Україні (60-ті – 70-ті роки XX століття) / В. Ф. Черкасов // Хорове мистецтво України та його подвижники : II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дрогобич, 18–19 жовтня 2012 р.) : матер. конф. – Дрогобич, 2012. – С. 27–32.
- 13. Черкасов В. Ф.** Основи наукових досліджень у музично-освітній галузі : [підручник] / В. Ф. Черкасов. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, Харків : ФОП Озеров, 2017. – 316 с.

SUMMARY

Kasilov I. Historic conditions of the development of instrumental performance to professional training of future music art teachers.

The article is devoted to the main questions of folk-instrumental performance such as a pedagogical problem in the historic context of professional training of Music art teacher. The text reveals the global historic stages of the development of music-instrumental performance in the conditions of Ukrainian state.

In the context of the article the main groups of musical instruments in historic aspect of their origin, such as: percussion instruments, wind-instruments

and stringed instruments have been considered. The aim of this article is to research and determine common ways which are related to the problem of professional training of future Music art teachers to instrumental-performing activity, according to the conditions of historic formation of musical folk-instrumental performance.

The subject-matter of the paper is to present the importance and necessity of mastering certain theoretical base of knowledge relating to the history of the origin of folk-instruments and problem of performance on these music instruments also. The article starts with a short discussion of global questions, which relate to the problem of professional training of future Music art teachers to instrumental-performing activity in the conditions of modern society. The author of this paper uses the following methods of studying, which are needed for the effectiveness of pedagogical process: comparison, generalization, classification, analysis, illustration and others. In this text the author references to the research works of well-known researchers who studied this problem of the historic development of folk-instrumental performance.

It must be emphasized that problem of the development of Ukrainian folk-instrumental performance was connected with common historic events of Ukrainian government system. The author shows an analogy of the development between instrumental-performing activity in the conditions of professional training of concert instrumental performers in the system of special musical education and professional training of future Music art teacher in the system of music-pedagogic education also.

The final paragraph describes the basic dates of the formation of music-pedagogic faculties in the system of Ukrainian state pedagogical institutions.

The conclusion of this article emphasizes the necessity of studying of folk-instrumental performance.

Key words: folk musical instruments, music-pedagogical education, instrumental-performing activity, professional training, percussion music instruments, stringed music instruments, windmusic instruments, teacher of Music art.